

ההכנות לשבת

ההכנות לשבת מתחילות מיום רביעי. במשפחות עניות ראש המשפחה יוצא בעצמו, או שולח אחד מבניו, לשוק כדי לשבר חטים ופולים או "צ'תר" (קטנית ממשפחת האפונה) לצרכי השבת. האשה בוררת את החטים ושורה אותן במים כדי לעשות מהן "נקי" (קמח לבן) לכבוד שבת. כן בוררת ושורה במים את הפולים או האפונים כדי לרככם, שיהיו ראויים לקלייה בערב-שבת. ואלו יום חמישי יש לו הכנות משלו. הנשים טוחנות בהשכמת הבוקר את הקמח של השבת. תינוקות של-בית-רבן ממהרים לבתי האולפנא שלהם כדי לחזור על פרשת השבוע, שנים מקרא ושנים תרגום, אחד של אונקלוס בארמית והשני של רס"ג בערבית, ללא שגיאות, ואוי לו למי ששוגה ומקלקל את השורה, שהוא לוקה בחומרה יתירה. בבתי-כנסת נהגו גם המבוגרים לקרוא, אחרי תפלת שחרית, את פרשת השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום חציה ביום רביעי וחציה ביום חמישי. ארבעת המברכים הראשונים חוזרים ביום רביעי, ומחמישי עד סוף הפרשה חוזרים ביום חמישי. בצהרי יום חמישי מרחיצות הנשים את ילדיהן ומחליפות את בגדיהם בבגדים נקיים, כך שהנערים באים לבית האולפנא כשפני השבת המתקרבת ניכרת על פניהם, ועל זה אומר המשורר התימני "אשמע מבשר טוב מיום חמישי" (שיר המתחיל "על אהבתך"). אימרה ידועה היא: "יום אַלְכְּסִיס יִלְבְּסוּ אַלְכְּסִיץ" — ביום חמישי לובשים את החלוק [הנאה].

אחה"צ היו הנשים הולכות יחד עם בנותיהן לבית-המרחץ העירוני. בלילה, וביחוד מאחר הצות ואילך, זורמים הגברים וילדיהם לבית-המרחץ. הטרודים ביותר היו מניחים את ההליכה למרחץ ליום ששי עצמו. ואלו ביום הששי הכל משכימים בתפלה וממהרים לשוק, המתמלא בשעות הבוקר סהורות ובני-אדם, כדי לקנות סנאיג כ'צ'רא ללחלבה — (תבלין-ירוקים בשביל ה"חילבה")¹ כגון עלי כסבר, כרתי, שום וכו', וכן ירקות-מאכל כגון גזר, בצל, צנון ועגבניות. משם ממהרים לשוק הקצבים כדי לקנות את מנת הבשר לשבת "שך-כה" הכוללת גם עצמות ושומן בשביל "הקריס"². משם פונים לקנות עצי-בשמים, ניסן ושן-אבב בשביל כבוד השבת.³

1 על "החלבה" וה"הריס" ואופן עשייתם — ראה להלן בפרק "מאכלים ומטעמים".

2 קדמוננו נהגו לפרש שה"חמס" הנזכר במשנה עוקצים פ"ג מ"ה הוא ה"ריחאן". שדאב הוא הפיגם הנזכר במשנה שביעית פ"ט מ"א ובכמה מקומות ואצל הספרדים הוא ידוע בשם "רודא".

3 על השימוש בענפי בושם אלה ראה בפרק "הלידה וחגיגותיה".

בערב שבת משעות הצהרים, והמהדרין מקדימים מן הבוקר, שובתת העבודה והמלאכה. האנשים עוסקים רק בצרכי השבת ובהכנות לשבת, כגון תספורת, תיקון ספרי התורה שבהם יקראו בשבת, תיקון המלבושים וכיוצא בזה. אין לובשים בערב שבת מלבוש של ימי-חול; אף לאחר שמתרחצים, מי שמקדים ומי שמאחר, לובשים בגד-ביניים מאריג העשוי משבצות קטנות שחור בלבן ונקרא "פֶּדְנִי".

גם מאכלים של ערב-שבת שונים במקצת מן המאכלים של-כל-יום. אותם שהספיקו להתרחץ לפני עלות השחר באים לבתיהם לאכול ארוחת בוקר עם בשר צלי-אש, או פֶּתוֹת צלאסמן לסעודת הצהרים אוכלים "לחוח"³.

בשעות שלאחה צ"ש שהיו הולכים לבתי הכנסת ללמוד מעט "זוהר" בצוותא ובניגון. אצל סבי ז"ל היו מתאספים תלמידים מובחרים כדי ללמוד בהלכות "קידוש החודש" ולהתעמק במקצוע "התכונה" (אסטרונומיה) שהוא היה המומחה בתימן במקצוע זה. אלה שהיו לומדים זוהר היו מתפללים מנחה לאחר הלמוד. הכל היו יוצאים לשוק סמוך לשבת לקנות "דוים" (ריסין). ומיני מתיקה לכבוד שבת, ביחוד בשביל אותם שעתידיים לקום בליל-שבת לתיקון-חצות או ללימוד משניות.

בשעות שלאחר הצהרים רב החיפזון, ביחוד בערב-שבתות הקצרים של החורף, שולחים החנוונים לגבות חובותיהם מבעלי הבתים, והסוחרים סובבים על החנוונים לקבל מהם תשלומים על חשבון חובות-נגמה. גבאי בתי הכנסת יוצאים לגבות את ה"נדרים" מידי המתפללים. כן יוצאים שליחי-ציבור לאסוף ככרות "המצוה" מכל בית ובית.⁴

כשעה ומחצה, או שעתיים לפני שקיעת החמה, מחליפים בגדיהם, לובשים בגדי-שבת לבנים ונקיים, שנודף מהם ריחם של עשבי-בשמים שונים הטמונים בארון הבגדים. עיקרות-הבית מלבישות ילדיהן הקטנים, וסמוך לכך הולך האב, יחד עם בניו הגדולים והקטנים, לבית-הכנסת, כשכולם עטופים בטליתות המיוחדות של שבת, להבדיל מן הטלית של ימי החול.⁵

ס ד ר ל י ל ש ב ת

עם שמתקבצים לבית-הכנסת קוראים בנעימה עריבה, בצוותא ובמיתון, את "שיר השירים". לאחר מכן אומרים ששה מזמורים, כנגד ששת ימי החול, המתחילים ב"לכו נרננה" בנעימה מיוחדת לכך. היו בתי כנסת שהפסיקו אחר חמשת המזמורים הראשונים כדי להתפלל מנחה, ולאחר מנחה אומרים את המזמור הששי "מזמור לדוד הבו לה' בני אלילים". בכל בתי הכנסת כשמתחילים מזמור זה עומדים כל הקהל על רגליהם ואומרים אותו מעומד. כשמגיעים לפיוט "לכה דודי" ההזן פותח בסלסול "לכה דודי" והקהל "חוטף" מפיו וממשיך את כל הפיוט. אחרי כל "בית" של הפיוט חוזרים על הפזמון החוזר "לכה דודי". בעת

³ ר' בפרק "מאכלים ומטעמים".

⁴ ראה בפרק "מתן הלואות וצדקה".

⁵ הטלית נקראת "שמלה". בחול לובשים "שמלה" עשויה מצמר כבשים. ואלו טלית של שבת — שתי דוגמאות לה: אחת טלית לבנה עם פסים שחורים, או כחולים, לרוחב שוליה, המשתלשלים לצדדים, כזו המקובלת בארצות מזרח אירופה, ונקראת "שאל". שניה — טלית שחורה, ארוגה מצמר רחלים עחור גקי ומעוּדן, תוצרת מקומית, ונקראת "שקלה בלגיי" וראה בפרק "מלבושים ותכשיטים".

אמירת "בואי-כלה" נהגו "לרקד", בדרך הגבהת עקבי רגליהם עד פרקי האצבעות ללא הפניית הראש בקלילות לצדדים. מנהג זה מבוסס על דברי הר"ח, בבא קמא, לב, א. ואעפ"י שכל הפיוט "לכה דודי" חדש הוא, בפרט בתימן, מנהג עתיק הוא לרקד בערב שבת ולומר "בואי כלה". את ה"מזמור שיר ליום השבת" אומרים במקהלה, בנעימה בצורה המיוחדת למזמור זה, שלפי המקובל היא שריד עתיק ממנגינות התהילים, שהיו הלוויים שרים במקדש בליווי כלים. גומרים את התפילה ויוצאים מבעוד-יום *5. היו בתי-כנסת, שיצאו, לאחר מעריב, בערב-שבת בעוד השמש בראשי האילנות.

בשעה שהגברים בבית הכנסת, מדליקות הנשים את הנרות, שמלכתחילה הוכנו על ידי ראש המשפחה והונחו במקומן הראוי להן לפני לכתו לתפילה, ומיד לובשות בגדי-שבת נאים מלבישות את בנותיהן, מעמידות את השולחן בצד החדר, מניחות עליו את הגעלה⁶ בצד עריבת הלחם אשר יאכלו בליל-שבת, ומכסות השולחן במטפחת נאה. לאחר מכן יושבות וממתינות לבוא בעליהן וילדיהן מבית הכנסת, כשהן מחזיקות בידיהן בדי-עצי-בשמים (ג'ץן שד'אבה או הקמטה ביסן). חזרו המתפללים מבית הכנסת, פושטים טליתותיהם ומקפלים אותם, פושטים מעליהם בגדי שבת הלבנים ולובשים בגדי-בית (נק אלבית) גם הם לבנים, אך פשוטים יותר. יש שנהגו לפתוח באמירת "שלום עליכם מלאכי השרת" וכו' ואחר-כך מקדש ראש המשפחה על היין *6, שותה מן הכוס ואחריו טועם מאותו הכוס כל אחד ואחד מבני הבית, לפי סדר גילם וחשיבותם, תחלה הגברים ואחריהם הנשים. מגישים את הגעלה, ראש המשפחה, או עיקרת הבית, מחלק מנות לכל אחד מבני הבית. בבתים בינוניים נותנים לפני כל אחד ואחד מלא כף אחת "קלא" — פולים קלויים — או "צתר" — קלוי, פלח-רימון, שלשה אגוזים, שני תפוחי-עץ, לימון מתוק אחד, כשבע משמש, שני פלחי אתרוג⁷, שני אפרסקים, שני גזר, כל פרי מהם בתקופתו. עשירים מרבים יותר, ועניים מגישים פחות; ראש המשפחה מברך "בורא פרי העץ" וכל בני הבית עונים אחריו אמן; מעתה ניתנה הרשות וכל אחד מברך "עץ" ואח"כ "אדמה" ואח"כ "שהכל". הזכרים מברכים בקול-רם והנקבות בלחש. לפני ראש המשפחה מגישים בקבוקי-יין או ערק וכן קערה של "שונייה" (בשר, צלי-אש), שותה ומקנח בנתח צלי, מוזג כוסית לעיקרת הבית כפי הרגלה, ולבניו, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו; לבנות אין נותנים יין; גם בנים קטנים אין שותים יין. מורגלא בפיהם אימרתו של הרמב"ם "הדבש והיין רע לקטנים ויפה לזקנים" (הלכות דעות פ"ד הל' יב). לאחר שאוכלים שעה קלה בניחותא — שרים שיר אחד או שנים משירי שבת. שירי ליל-שבת אינם מושרים כרגיל על ידי שניים, אחד אומר ואחד עונה, אלא כל המסובים שרים אותם יחד, גדולים וקטנים, במקהלה אחת; בשעה זו בוקע קול הרינה והשירה מכל בית יהודי.

*5 לא נהגו לקדש בביהכ"נ בשיטת הירושלמי (פסחים פ"י ה"ב) שברכה מעין שבע קידוש לאורחים?
 *6 געלה — מגדנות, שנוהגים יהודי-תימן להגישם לפני כל סעודה, בשבת, בחג ובמסיבות של מצוה; הרכבה — כלשהו מפירות העונה וקליות של כמה מיני קטניות. עם הגעלה מגישים משקאות ואגב אכילה ושתיה שרים משירי משורריהם הנודעים ומגלגלים בדברי-תורה עד זמן הסעודה.
 *6 יש שנהגו לקדש מעומד, ויש אומרים רק ויכולו מעומד, ויש שאומרים הכל בישיבה. רק הגברים עומדים כיון שויכולו היא עדות. ונשים אינן מעידות.
 *7 האתרוג התימני ידוע במתיקותו ובמידותיו הגדולות והוא פרי נחמד למראה וטוב למאכל (ור' להלן בפרק חג הסוכות).

שבת ומועד

להלן שני שירים מתוך שירי-ליל-שבת.

א. שלום לבוא שבת

שלום לבוא שבת. שלום ושמחה / שלום לך שלום. יום המנוחה.
שישו בני יצקב. כי בא שביצי / גילו בלקח טוב. יום שששועי.
וראו אמת מה טוב. דודי ורצי / אמצא ביום זה טוב. ששון ושמחה.
דבר דבר סיני. דבור רביצי / זכור וגם שמור. יום השביצי.
צל בן באהקתו. אשמה גביצי / יום בוא מנדצי. השקט ובקטה.
יום השביצי. יום נחת ושאנן / כסאיש יקא היום. דשן ורצנן.
צל בן אמי אצנה. בשבח ורנן / עשיר וציר שושן. נגדי פוחה.

ב. לקראת שבת אצא בחבה

לקראת שבת. אצא בחבה / מיום ששי. זמן ושיכה.
ששוני קרב. יגוני נחבא / ואצן ואמר. קרוף נבא.
דא אנדמא. צנו ספרניא / במצלי שבא. מתגלן מלאכניא.
למגן בנניא. תבין כליליא / מתדרין משבחין. יקא שמייה נבא.
ומלכ חכה. ליום ההוא / נפשי אטהר. זה אברכהו.
אצנו אברכה. זהו זהו / דנקא מצין. עולם נבא.
תבין בנדבשא. מברכין לקידשא / בצפרא ונמשא. וזויהו פאשא.
בריש כל אנשא. כלילא דקידשא / רעותהו לטבע. נוא נבא.
דברי גביאים. אלהי תביא / תמהר במלך. פהו ונביא.
ונצלה לציון. בצריה ולביא / ונדנה למקדש. בנדרא נבא.

הסעודה וקינוחה

- עם סיום השירים מסתיימת אכילת הגעלה. אחד הילדים הצעירים מכניס את ה"מג'סל" 8
לרחוץ ידי אביו ואחיו; לאחר הנטילה מקרבים את השולחן. אם הבית יוצקת מרק לתוך קערה 9
גדולה, ומניחה אותה באמצע השולחן, כשצדה שתיים או שלש קעריות של חילבה, הכל לפי
רוב בני הבית; מסדרים את הלחם על השולחן מסביב 10; אבי המשפחה מברך על "לחם-
8 כן היא הנוסחה בכל הספרים; ואולי היה צ"ל "כוסיי". אך אפשר לפרש מרובי, מקום מושבי, מעוני.
9 מגסל — שם אחד לשני הכלים המיוחדים לנטילת ידיים; כלי אחד שמו "אבריק" והוא קיתון בעל שני
פיות אחד מלמעלה לצורך מילוייו במים והשני יוצא כמין צנור מצדו ודרכו מריקים מים על הידיים.
הכלי השני שמו "טאסה" — קערה למי הרחצה. ונוהגים לכתחילה לרחוץ מכלי שיש לו שני פיות
ואין חוששים כיון שכך היה מנהג הקדמונים לעשות כלי כזה לנטילת ידיים כמיש הרמבים בהלכות
"מאכלות אסורות" פי"ב הל' י"ג: "כלי שיש לו כמין שני חוטמין יוצאין ממנו כמו הכלים שנוטלים
בהם ידיים"; וכ"כ מהר"ץ ב"עץ חיים" (עין תכלאל עץ חיים, דפוס, דף קס"ז, ע"א).
10 אין יהודית'מן פורשים מנה על השולחן אלא מניחים את הלחם והקערות על השולחן עצמו הנקי
מכל רבב.

משנה" (שני כיכרות), בוצע ונותן פרוסה מן הכיכר של הברכה לפני כל אחד ואחד, כולם מסבלים ואוכלים בקערה שבאמצע. לפני שמסתיימת הארוחה, אבי המשפחה, או אם הבית, מי שרגיל מהם לחלק, מחלק את הבשר ונותן לפני כל אחד ואחד חלקו. גמרו לאכול אומרים "מזמור לדוד ד' רועי" וכו', "למנצח בנגינות" ... "אלדים יחננו" וכו', רחצים את ידיהם ומברכים ברכת המזון. לאחר הברכה מגישים מיני מתיקה, בדרך כלל "יום" (ריסין). המצוי שם בשפע ובזול מאד, או תמרים. מחלקים לכל אחד מעט מן התמרים או חופן רימין, אוכלים ושותים "סיסי" (ספל) קהנה. משוחחים על דא ועל הא והולכים לישון. לעתים רחוקות ביותר יוצא אדם מביתו בליל-שבת להתארח אצל אחרים וגם זה רק במקרה של שמחה ומשחה בבית אדם קרוב ביותר או ידיד ביותר.

לימוד ו"תיקון הצות"

בחצות, או קצת לפני חצות, היו נפתחים מקצת בתי הכנסת, כגון בית הכנסת "אלשיך" ובית הכנסת של מהר"י קאפח ועוד.

ב"אלשיך" היו אומרים "תיקון-חצות" ובקשות, בנעימה של השחפכות הנפש, וכן קורין במקלה מזמורי-תהלים, בקול-רם ובמיתון, בנעימת-קריאה מיוחדת לשעות אלה. בבית-הכנסת מהר"י קאפח היו לומדים כשעה וחצי בספר "מורה נבוכים" של הרמב"ם או ספר "אמונות ודעות" לרס"ג, או "הכוזרי" לר"י הלוי, או "ספר העיקרים" לר"י אלבו ואח"כ לומדים משניות עם פירוש הרמב"ם בערבית (על סדרי הלימוד ר' להלן בפרק על חינוך הילדים ולימוד תורה).

המשכימים קם היו דוקא צעירים מבני חמש עשרה ומעלה; נהדר לראות בבית הכנסת עשרות רבות, ולפעמים מאות, צעירים עוסקים מי בתורה ומי בתחינה באמצע הליל, בחגיגות רבה וברוח מרוממת מאד. המאחרים קמים כשעתים אחר חצות. בשעה זו כבר כל בתי הכנסת פתוחים, אלה לומדים משניות ואלה קוראים תהלים, כל בית כנסת לפי חפצו ורצונו. מקצתם היו הוגים ב"זוהר" או עוסקים בש"ע. נשים צדקניות מנדדות שינה מעייניהן והולכות בלילה ל"עזרת-נשים" כדי לשמוע אל הרינה ואל התפילה, רוב באי בתי-הכנסת מביאים עמהם קנקני-חרס — "גמנה קהה" — מלאים קהה מתובלת וממותקת, שותים ומכבדים את אחרים, בפרט מכבדים את הרב. בליל-שבת אין אדם הולך דוקא לבית הכנסת שבו הוא מתפלל דרך-קבע, אלא כל אחד הולך למקום שלבו חפץ. בדרך כלל היו שני בתי-כנסת בכל העיר מתמלאים בלילי-שבתות עד אפס מקום והן, כאמור לעיל, ביהכ"נ "אלשיך" לאומרי בקשות ותהלים, וביהכ"נ מהר"י קאפח ז"ל ללומדי-משניות.

כְּבִאנָה וְתַפִּילַת שַׁחֲרִית

לפני עלות השחר מתפוררים הלומדים. מהם יוצאים לטיול מועט ברחובות כדי לנצר שינה מעייניהם, שיוכלו להתפלל בעירנות ובחשק, ומהם הולכים לביתם כדי לזמנם קימעה.

מקצתם היו הולכים בשעה זו לאכול "כבאנה"¹¹. עם עלות השחר חוזרים כולם לבית הכנסת. כל אחד היכן שהוא רגיל וקבוע, אומרים פרשת העקידה וכל שאר הסדר הכתוב בסידורי-תימן החדשים; (יש להעיר כי ב"הכלאל" העתיקים לא נמצא כל אותו הסדר שאומרים לפני הזמירות). החזן פותח ב"המהולל" ו"ברוך-שאמר" ואומרים את הזמירות יחד בקול-רם, במיתון ובנעימה נאה. הגיעו ל"ויברך דוד" עוברים לנעימה שהיא שונה ומזורזת במקצת. הגיעו ל"ויושע" שוב משנים הנעימה לנעימה יותר שירתית. הגיעו ל"כי בא סוס פרעה" שוב משנים הנעימה ליותר פשוטה ומהירה. סיימו עד "כי אני ה' רופאיך", עומד החזן ומנעים בקולו ברכה שאחר הזמירות — "רפאני — נשמת — וישתבח" — מזמין את בעל התורה¹² שיפרוס על שמע ומתפללים כנהוג. לאחר התפלה נהגו מקצתם לצאת לבתיהם לאכול "כבאנה" לפני קריאת התורה ותפילת המוסף; אבל היו בתי כנסיות שהתנגדו בהחלט למנהג זה — מטעם שאסור לסעוד קודם מוסף, וגם משום שרבים מאלה האוכלים "כבאנה" בשעה זו אינם מקדשים, (יש בזה שיטות שונות לפוסקים) — אלא היו מוציאים ספר-תורה מיד לאחר תפילת-שחרית. על אוכלי ה"כבאנה" לפי קריאת התורה ותפילת המוסף היו אומרים דרך ליגלוג: "כי בכל אלה נטמאו הגוים" (ויקרא יח, כד) — ראשי תיבות "כבאנה" — רמז שאסור לאכול "כבאנה" קודם המוסף, ביחוד שהיא גורמת לנימום בשעת קריאת התורה כדרך שגורם כל מאכל שמן ודשן. מכל מקום הכל היו אוכלים "כבאנה", כי שבת בלי "כבאנה" אינה שבת, שכך נהגו מאז ומעולם, אלא שמקצתם אכלוה לפני עלות השחר ומקצתם לפני קריאת התורה ותפילת מוסף, ורבים החמירו על עצמם ולא טעמו כלום משעה שניעורו בלילה עד לאחר המוסף ולאחר קריאת ה"פרק" ב"מנורת המאור".

לאחר תפלת-שחרית, אומר החזן "אתה הראית לדעת", בקול גבוה ומסולסל, מוציאים ספר-תורה מן ההיכל וקוראים בו שבעה קוראים, כהן תחלה ואחריו לוי ואחריו ישראלים, כל אחד קורא הוא בעצמו את קריאתו¹³, וליד התיבה עומד אחד הילדים ומתרגם אחרי הקורא פסוק פסוק, כמפורט בפרק "בניין בית הכנסת והנהגתו". גמרו קריאת התורה והתפטרה התפללו מוסף, אחר המוסף קוראים פרק ב"מנורת המאור" לר' יצחק אבוהב ויוצאים, ויש שקראו עוד אחרי הפרק כמה הלכות בספר "היד החזקה" להרמב"ם. כל אחד שם ספריו תחת-בית-שחיו והולך לביתו; בבית נחים מעט, מקדשים, מגישים את הגעלה, וכמעשהו בלילה כך מעשהו בבוקר. לאחר הגעלה ולפני הסעודה בוחן האב את ילדיו הקטנים בפרשת השבוע הבא, שכבר למדוה אצל מלמדם, מתבונן במידת התקדמותם בלימודיהם, ולאור התוצאות הוא שמח או מיצר.

11 על עשייתה בפרק "מאכלים ומטעמים".

12 יהודי תימן נהגו לרדת לפני התיבה לפי-תורה, כל אחד תורה, פרט לצעירים שעדיין אינם נשואים. ואלו צעירים שהגיעו לפרקם ועדיין לא נישאו — פורסים על שמע בערבית בלבד. כנגד זה בימים הנוראים אין יורד לפני התיבה אלא ראש בית הכנסת, שעפ"י הוא גם חזן, ומסייעים לו אחדים מן המתפללים, הידועים כאנשים שפרקם נאה וקולם ערב. התור בביהכ"ס נהג גם בעליה לתורה.

13 אין החזן קורא אלא עומד לפני ס"ת, על ידי הקורא מצד התיבה, רואה את שורות הכתב מן הצד ומראה לקורא מדיכך עליו לקרוא.

אירוח ושינה בשבת

היוצאים "להתארח", מכינים את הגעלה בתוך "מצר" (מטפחת נאה וגדולה המשמשת צרור) והולכים להתארח, שותים ושרים אנב אכילת געלה ואחר-כך סועדים סעודת-שבת וכשעה לפני הצהרים נפטרים והולכים לבתיהם, כדי לישן שעה או שתיים; ולפי שהיו ערים רוב הלילה, וגם שתו מעט יי"ש, והאוכל של שבת שמן ודשן ומרובה ביותר, לכן השינה בשעה זו היא לא רק תענוג, כפי שאמרו חז"ל, אלא דבר הנדרש מעצמו. בשעות אלה כל רחוב היהודים שומם, מאין עובר, כי כולם ישנים, אנשים ונשים גדולים וקטנים. כשעה לאחר חצות היום מתחילים להיראות ברחוב עוברים ושבים, הגברים והילדים לבתי הכנסת, והנשים להתארח ולבקר אצל כלות ויולדות ומשפחות-אבלים וכיוצא. בבתי הכנסת לומדים גמרא, או רמב"ם, או ש"ע, ויש שלמדו רש"י ומעט בספרי מוסר כגון "ראשית חכמה" "ארחות צדיקים" וכיוצא. הגיעה שעת המנחה, שהיא כרגיל שעה לפני שקיעת החמה, ובימי הקיץ הארוכים כשעתים לפני השקיעה, מתפללים מנחה ויוצאים. הצעירים "יפצלו דורה", כלומר מטילים מעט ברחובות הראשיים של העיר¹⁴ וחוזרים לבתיהם, אוכלים ושותים שרים וסועדים סעודה-שלישית. לפעמים מתארחים באותה שעה אצל אחרים (כמפורט בפרקי חגיגות החתונה והלידה). וכמעשהו בביתו כך מעשהו בבתי-אחרים.

יצאו שלשה כוכבים, מתפללים ערבית, יחידים בבתיהם. כי אין שום בית-כנסת נפתח במוצאי-שבת לתפילת-ערבית. אחרי ערבית אומרים "הבדלה"; ברכת-בשמים מברכים על המוגמר של "בכור גאוי" או "עודה"¹⁵ ומקצתם היו מברכים על ה"ריחאן" או "שד'אבה"¹⁶ לאחר ההבדלה ממרקים הנרגילות ומגישים אותן, לעישון, יחד עם שתיית קהה ושיחה על דא ועל הא. אצל סבי מהר"י קאפח ז"ל היו באים יחידי-סגולה במוצאי-שבת, ללמד ב"מורה נבוכים" או אסטרונומיה; אחרי שהתפללו ערבית יחידים בבתיהם, שכך הוא המנהג מימי הקדמונים ואין לשנות. יתכן שנהגו כך מחמת ששותים יי"ש בסעודה שלישית, ולפעמים מפריזים קצת בשתייה זו, ואם יתפללו בעשרה אפשר שיהיה הש"ץ שתוי ואינו מוציא ידי-חובתם, לכן נהגו שבשעות אלה יהיה כל אחד אחראי להוציא את עצמו.

1 "אלמיש", או "אלצלבי" או "פיש אלערק" ראה במפה.
 15 "בכור" — שם כולל לקטורת. "גאוי" — תערובת של כמה שרפי אילנות ריחניים ונמכר גבישים גם שים אפורים לבנונים; "עודה" — מין עץ בושם שמקטרים אותו וריחו נעים.
 16 על הקטורת יש שהיו מברכים "בורא מיני בשמים" אך גדולי הרבנים היו מברכים "בורא עצי בשמים" כיון שהיא שרפי אילן. על הריחאן "בורא עצי בשמים" ועל ה"שד'אבה" "בורא עשבי בשמים".